

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.16>
УДК 347.94.

**ОРГАНИ ТА ОСОБИ, ЯКИМ ЗАКОНОМ НАДАНО
ПРАВО ЗВЕРТАТИСЯ ДО СУДУ В ІНТЕРЕСАХ ІНШИХ ОСІБ
АБО ДЕРЖАВНИХ ЧИ СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСАХ**

Замкова Д.Р.,
*студентка 4 курсу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
dianazamkova2001@ukr.net*

Замкова Д. Р., Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах.

Стаття присвячена дослідженню участі в судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах. У статті здійснено комплексний аналіз теоретико-правових засад діяльності різних осіб як суб'єктів цивільного процесу, окреслено зміст та особливості їх участі під час розгляду та вирішення спорів. Визначаються можливості звернення за судовим захистом прав, свобод та інтересів невизначеного кола осіб, суб'єкти, які мають право пред'являти відповідні вимоги до суду, виявляються особливості суб'єктного складу цивільних справ, провадження в яких відкрито за такими вимогами, а також характеризуються особливості їх розгляду і вирішення. З'ясовано сутність цивільно-процесуального статусу різних осіб як суб'єктів судового процесу та окреслено нормативно-правове регулюванні їхньої діяльності в цивільному судочинстві України.

Особи можуть здійснювати захист не тільки власних інтересів, а й інтересів певного невизначеного кола осіб. При цьому участь у цивільному процесі державних органів та органів місцевого самоврядування пов'язано з їх компетенцією в реалізації повноважень, пов'язаних з певною сферою управління. Головною метою інституту захисту прав інших осіб у цивільному процесі є надання допомоги та сприяння у судовому захисті особам, які самостійно неспроможні це зробити через стан здоров'я, непрацездатність, похилий вік. Цього вимагають не лише моральні засади суспільства, а й Конституція, яка гарантує захист прав і свобод людини. Тому існування права на участь у процесі таких осіб є виправданим і доречним у соціальній державі.

Метою цієї статті є спроба проведення огляду та визначення переліку осіб, яким за законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи то суспільних інтересах, а також визначення питань, на підставі яких особи, які визначені законом, мають право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи то суспільних інтересах.

Ключові слова: права, Цивільний процесуальний кодекс, суд, публічний інтерес, невизначене коло осіб; органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб; підсудність.

Zamkova D. R., The government agencies and persons who by law have the right to go to court in the interests of others or state or public interests.

The article is devoted to the study of the participation in the judicial process of government agencies and persons who by law have the right to go to court in the interests of others or state or public interests. We also conducted a comprehensive analysis of the theoretical and legal foundations of various individuals as subjects of civil proceedings, outlined the content and features of their participation in the consideration and resolution of disputes. Possibilities for judicial protection of the rights, freedoms and interests of an indefinite number of persons are determined, subjects who have the right to make appropriate claims to the court, features of the subject composition of civil cases, proceedings in which such proceedings are opened, are identified. features of their consideration and solution. The essence of the civil procedural status of various persons as subjects of the judicial process is clarified and the normative-legal regulation of their activity in the civil proceedings of Ukraine is outlined. Individuals can protect not only their own interests, but also the interests of a certain indefinite circle of persons. At the same time, participation in the civil process of state government agencies and local self-government agencies is connected with their competence in the exercise of powers related to a certain sphere of government. The main purpose of the institute of

protection of the rights of others in civil proceedings is to provide assistance and assistance in judicial protection to persons who are unable to do so on their own due to health, incapacity for work, old age. This is required not only by the moral principles of society, but also by the Constitution, which guarantees the protection of human rights and freedoms. Therefore, the existence of the right to participate in the process of such persons is justified and appropriate in the welfare state. The purpose of this article is to attempt to review and determine the list of persons who are legally entitled to go to court in the interests of others or state or public interests, as well as to determine the issues on which persons designated by law have the right to go to court for the interests of others or state or public interests.

Keywords: rights, Civil Procedural Code, court, public interest, indefinite circle of persons; government agencies and persons who by law have the right to protect the rights, freedoms and interests of others; jurisdiction.

Постановка проблеми. В статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК України) задекларовано, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Також у визначених, на законодавчому рівні, випадках до суду можуть звертатися органи або особи, які заручившись підтримкою з боку закону надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні чи суспільні інтереси.

На сьогоднішній день, якщо має місце порушення, або не визнано чи оспорено права, свободи та інтереси конкретної особи, то питань щодо можливості їх захисту в судовому порядку не виникає. Але інколи персоніфікувати особу, якій завдано шкоду, важко (зокрема, коли шкода завдана значній кількості людей у разі випуску неякісної продукції) або взагалі неможливо (наприклад, поки не буде скасовано незаконне рішення про виділення житла, не можна визначити, хто матиме право на його отримання). У таких випадках постає питання про необхідність звернення за судовим захистом прав, свобод та інтересів невизначеного кола осіб. Виходячи з вищевикладеного дослідження дозволяє виокремити кілька проблемних питань, зокрема: 1) визначення переліку осіб яким за законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи то суспільних інтересах; 2) визначення кола підстав, за якими вказані особи мають право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи то суспільних інтересах.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Висвітленням окремих питань, які пов'язані із захистом прав невизначеного кола осіб, займались у своїх працях наступні наукові діячі: К.М.Артамонова, Н.С.Батаєва, Г.Л.Осокіна, Т.В.Степаненко, О.Є.Уксусова. Проте їх дослідження не враховують всіх змін, що відбулися в законодавстві й суспільному житті, а тому залишається невирішеною ціла низка проблем практичного характеру.

Метою цієї статті є спроба проведення огляду та визначення переліку осіб, яким за законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи то суспільних інтересах, а також визначення питань, на підставі яких особи, які визначені законом, мають право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи то суспільних інтересах.

Виклад основного матеріалу. В Конституції України закріплено соціальну сутність держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини проголошено головним обов'язком держави, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість її діяльності. Це загальний принцип, однак у системі державних органів визначено окремі з них, які наділяються функціями захисту прав людини і громадянина чи створення умов для цього.

У правовій літературі здебільшого закріплені тільки дефініції позову про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб. Так, Л.Ковтун вважає, що ним є вимога щодо захисту прав, свобод та законних інтересів чисельноневизначеного кола осіб, які є носіями однотипного не персоніфікованого інтересу [1]. Т.В. Степаненко формулює визначення такого позову, як пред'явленого у встановленій законом процесуальній формі, з метою захисту неперсоніфікованого суспільного інтересу на вимогу заінтересованої особи до суду, про розгляд і вирішення правового спору між ним та відповідачем, з приводу порушення діями (бездіяльністю) останнього прав та інтересів численної, кількісно й персонально не встановленої групи осіб, спільність якої обумовлена єдністю інтересів і способу захисту порушених прав [2]. І.А. Бірюкова при цьому підкреслює: коло осіб, в інтересах яких пред'явлено указаний позов, чисельно не визначено, а ймовірний склад настільки чисельний, що встановити і залучити до участі у справі всіх заінтересованих осіб, як позивачів, неможливо [3].

Отже, можна виокремити ознаки невизначеного кола осіб, на захист прав, свобод та інтересів яких пред'являється відповідний позов:

- 1) коло таких осіб кількісно і персонально визначити неможливо, при цьому ймовірно, що воно є широким, тобто неможливо встановити всіх позивачів;
- 2) усі відповідні особи наділені загальним (єдиним), однотипним, але не персоніфікованим інтересом;
- 3) предмет і підстава позову однакові для всіх ймовірних позивачів;

4) вимога щодо захисту їх прав, свобод та інтересів спрямовується до одного того ж самого відповідача, який є конкретно індивідуалізованим суб'єктом;

5) права, свободи та інтереси указанного кола осіб мають бути захищені одним способом.

Н.Ю.Сакара наголошує на перевагах пред'явлення позову про захист прав, свобод та інтересів невизначеного кола осіб, підкреслюючи, що крім серйозної економії часу та коштів, витрачених на захист значної кількості потерпілих, досягається соціальний ефект, оскільки захищаються як публічний (суспільний) інтерес (наприклад, припиняється незаконна діяльність якого-небудь підприємства), так і приватно-правовий інтерес. Можна також зазначити, що цей позов має превентивний характер, оскільки попереджає подальше порушення прав, свобод та інтересів осіб [4].

Виходячи із закріпленої у Конституції України соціальної сутності держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини проголошено головним обов'язком держави, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість її діяльності. Це є загальний принцип, однак у системі державних органів визначено окремі з них, які наділяються функціями захисту прав людини і громадянина чи створення умов для цього.

У випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах. При цьому органи державної влади, органи місцевого самоврядування повинні надати суду документи, що підтверджують наявність передбачених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб. До цих органів та осіб належать [6]:

- уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- прокурор;
- органи державної влади;
- органи місцевого самоврядування;
- фізичні та юридичні особи.

Метою їх участі у цивільному процесі є захист прав, свобод та інтересів іншої особи, з якою цей орган чи особа не перебувають у відносинах представництва.

Підстави участі у цивільному процесі органів та осіб, які захищають права, свободи та інтереси інших осіб, слід поділяти на:

- нормативні. Нормативною підставою участі у цивільному процесі органів та осіб, яким надано право захищати інтереси інших осіб, є норми цивільного процесуального й інших галузей права, які надають їм повноваження захищати права та інтереси інших осіб. Наприклад, правовими підставами участі прокурора у цивільному процесі є Конституція України (ст. 131-1), Закон України «Про прокуратуру», ЦПК України, а також норми галузевого законодавства, накази Генерального прокурора України;
- фактичні. Фактичною підставою може виступати ініціатива цих органів чи осіб, закріплена у поданій до суду заяві, або постановлена судом ухвала про залучення до участі у справі відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, прокурора та ін. [5].

Органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, можуть брати участь у цивільному процесі у декількох формах, зокрема:

- порушення (ініціація) цивільного процесу (подання позовної заяви, заяви, апеляційної чи касаційної скарги);
- вступ у цивільний процес для дачі висновку у справі [5; 6].

Якщо особа, яка має цивільну процесуальну дієздатність і в інтересах якої подана заява, не підтримує заявлених позовних вимог, суд залишає заяву без розгляду.

Відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від поданого прокурором в інтересах держави позову, подання ним заяви про залишення позову без розгляду не позбавляє прокурора права підтримувати позов і вимагати розгляду справи по суті.

Прокурор або Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, з метою вирішення питання про наявність підстав для ініціювання перегляду судових рішень у справі, розглянутому без їх участі, вступу в справу за позовом (заявою) іншої особи, мають право знайомитися з матеріалами справи в суді і отримувати з них копії.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які беруть участь у справі для дачі висновку, мають процесуальні права і обов'язки, а також мають право висловити свою думку щодо вирішення справи по суті.

Оскільки у справах про захист прав, свобод та інтересів невизначеного кола осіб безпосереднім об'єктом судового захисту є неперсоніфікований суспільний інтерес, а суб'єктний склад з боку позивача є не-

визначеним, указане необхідно враховувати при зверненні до суду, а також при виявленні процесуальних особливостей судочинства у цивільних справах за відповідними вимогами [5]. Тому зупинимося на таких особливостях. Невизначене коло осіб, на захист прав, свобод та інтересів яких відкрито провадження у цивільній справі за заявою органів та осіб, яким законом надано відповідне право, може бути тільки позивачем (заявником). Відповідач завжди має бути конкретно визначеним. Тому правильною є практика, коли суди залишають позовну заяву без руху в разі пред'явлення вимог до невизначеного кола осіб. Наприклад, ухвалою судді Голосіївського районного суду м. Києва позовну заяву про усунення перешкод у користуванні квартирою, виселення та зобов'язання вчинити дії залишено без руху, оскільки позивачем пред'явлено вимоги до невизначеного кола осіб, що позбавляє суд можливості належним чином встановити осіб, які братимуть участь у справі, і повідомити їх належним чином про місце і час судового розгляду [8]. Поряд із невизначеним колом осіб позивачем може бути і конкретний суб'єкт. Він вправі самостійно звернутися до суду за захистом своїх прав, свобод чи інтересів або на захист його прав, свобод та інтересів. Мають право пред'явити вимоги визначені законом органи та особи. Крім того, особу одного чи кількох позивачів можуть встановити під час розгляду цивільної справи.

Оскільки під невизначене коло позивачів може підпадати значна кількість осіб, то виникає питання щодо підсудності цивільних справ у випадках, коли для відповідної категорії передбачено так звану альтернативну підсудність. Зокрема, це стосується позовів про захист прав споживачів, які можуть пред'являтися і за місцезнаходженням відповідача, і за місцем проживання чи перебування споживача, і за місцем завдання шкоди чи виконання договору. Тому слід приєднатись до позиції Т.В. Степаненко, яка вважає, що з метою уникнення випадків відкриття кількох проваджень в одній і жє справі суди повинні розглядати позови про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб виключно за місцем перебування відповідача [7].

Ще один проблемний аспект, на який потрібно звернути увагу при зверненні до суду з вимогами про захист прав, свобод та інтересів невизначеного кола осіб, стосується дотримання встановлених законом вимог щодо змісту позовної заяви.

В юридичній літературі висловлена пропозиція покласти на суд обов'язок після відкриття провадження в аналізованих справах невідкладно публікувати в офіційному виданні та оголошувати через засоби масової інформації повідомлення про відкриття провадження у справі, призначення її до розгляду, а також про ухвалене у ній рішення суду [4]. Хоча, на думку деяких науковців, особи, в інтересах яких пред'явлено позов, навпаки, мають сповіщатися про процес за ним лише після набрання рішенням про задоволення позову законної сили. Більш доцільною, в даному випадку, видається позиція, відповідно до якої необхідно сповіщати невизначене коло осіб про відкриття провадження у справі, час і місце судового розгляду та ухвалене рішення у справі, оскільки це сприятиме реалізації закріплених у ЦПК України вимог щодо гласності та відкритості судового розгляду, зокрема забезпечуватиме право на інформацію про час і місце розгляду своєї справи, а також про результати її розгляду [8].

Зважаючи на те, що коло позивачів є невизначеним, заслуговує на підтримку погляд науковців, які вважають, що у справах за позовами про захист прав, свобод і охоронюваних законом інтересів невизначеного кола осіб участь третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, неможлива [8]. При цьому участь третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, і представників можлива у зазначених справах тільки на боці відповідача. Хоча у разі, коли поряд із невизначеним колом осіб позивачем є конкретний суб'єкт, він може брати участь у справі через представника. Знов таки, оскільки не можна визначити всіх позивачів, особливістю справ щодо захисту прав, свобод та інтересів невизначеного кола осіб є неможливість укладення мирової угоди.

Як зазначає Л. Ковтун, рішення суду, ухвалене за результатами розгляду цієї категорії справ, має містити відповіді на такі питання: чи мали місце дії (бездіяльність), якими були порушені права, свободи та інтереси невизначеного кола осіб; чи носять ці дії протиправний характер; чи були вчинені ці дії відповідачем. При цьому опублікування відповідного рішення після набрання ним законної сили є юридичною підставою для звернення до суду конкретних осіб (ймовірних позивачів у цій справі) з позовами проти відповідача, чий дії (бездіяльність) були визнані протиправними, про відшкодування моральної та матеріальної шкоди [1]. Т.В. Степаненко додає, що кожна із цих осіб має право посилатися на відповідне рішення суду та не доказувати встановлені у ньому факти [6].

У цивільному процесуальному законодавстві України навіть передбачено спеціальний випадок можливості видання судового наказу в разі заявлення вимоги про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів (ст. 161 ЦПК України). Хоча перелік вимог, за якими

може бути видано судовий наказ, можна розширити і за рахунок інших вимог, ухвалених за результатами розгляду й вирішення справ про захист прав, свобод та інтересів невизначеного кола осіб.

Висновки. Отже враховуючи наведений в статті матеріал, можна зробити висновок, що до норм цивільного процесуального законодавства потрібно внести зміни щодо вимог до форми позовної заяви та інших процесуальних документів, а саме, передбачити можливість звернення до суду за захистом невизначеного кола осіб. Також, слід розглянути питання про можливість розширення кола повноважень органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах. Також слід передбачити виключну підсудність для справ щодо захисту прав, свобод та інтересів невизначеного кола осіб.

Список використаних джерел:

1. Ковтун Л. Представництво в цивільному процесі: окремі проблеми. *Право України*. 2004. № 1. С. 12-18. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/2/34/1332#chapter>.
2. Степаненко Т. В. Нові позови в цивільному процесі (поняття, класифікація та значення). *Право і безпека*. 2004. № 3. Т. 3. С. 143–147.
3. Бірюкова І.А., Заїка Ю.О., Співак Д.М. Цивільне право України. Загальна частина. Навч. посібник. Київ : Наукова думка, 2000р. 382 с.
4. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Харків : Право, 2010. 164 с.
5. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. Київ, 2005. 560 с.
6. Степаненко Т.В. Відкриття провадження у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб. *Форум права*. 2007. № 3. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07stvnko.pdf>.
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n7442>.
8. Харитонов Є.О., Саніахметова Н.О. Цивільне право України: Підручник. Київ, 2003. 231 с.